

Werken als Professional

over het pedagogisch kwintet

**Een nadere uitwerking van de pedagogische competentie
Pleidooi voor een persoonlijke pedagogiek
waarin karakterontwikkeling
parallel loopt met
competentieontwikkeling**

**Toon Geluk
algemeen directeur SPO De Liemers**

Inleiding

Mester, war hedde gij eigenlijk vor gelerd? vraagt Wouthilde. Zij staat bij mijn bureau voor in de klas en ik probeer haar een som uit te leggen. Ik kijk verbaasd op en zie haar vragende gezicht. War hedde gij eigenlijk vor gelerd? Wat bedoel je precies? Nou, mijn vader is aannemer, Johnny's vader is tuinder. Mar gij, wa doede gij eigenlijk? Deze oprechte vraag brengt mij in verlegenheid. En ik realiseer me dat ik daar nog zelden echt over nagedacht heb.

Vandaag staat de professional centraal. En dan met name de pedagogische professional. Al vele jaren speelt die vraag een centrale rol in het onderwijs: opvoeden of onderwijzen? Pedagogiek of didactic? In de Griekse oudheid komen we die vraag al tegen bij Seneca. Hij stelde: wie onderwijst, voedt ook op. In de klassieke oudheid werden de kinderen van de rijken naar hun leermeesters gebracht door de paidagogos. Letterlijk vertaald een 'tuchtmeester'. Een pedagoog dus.

Vandaag wil ik met jullie de kerntaken van een pedagoog verkennen. Ik heb mijn oor geleend aan drie voortreffelijke denkers: de Utrechtse hoogleraar Micha de Winter, de Spaanse filosoof en pedagoog Fernando Savater en vooral aan de Nederlandse emeritus hoogleraar orthopedagogiek Wim ter Horst.

Kenmerken professional

Eerst wil ik met jullie verkennen wat nu een professional typeert. Daar is recent onderzoek naar gedaan door drie wetenschappers. Zij poneren dat onderwijsprofessionals de 'experts zijn, ontwerpers van leeromgevingen en onderzoekers van hun eigen praktijk met innovatieve competenties'.

Zij zetten de volgende kenmerken op een rij: een professional

- heeft een onderzoekende houding
- kent een reflectieve houding
- heeft professionele nieuwsgierigheid
- zoekt naar mogelijkheden de eigen praktijk te verbeteren
- doet aan zelfregulatie
- en weet zich verantwoordelijk voor het eigen leren

Deze visie sluit aan bij het actieplan Leerkracht van NL. De leerkracht speelt een centrale rol in de school. Voorwaarde: hij zorgt zelf dat hij zich voortdurend vernieuwt en professionaliseert. En dat heeft niets met leeftijd te maken. Een professional is volgend jaar beter dan nu!

Zeven competenties

Deze hoeven verder geen betoog: we hanteren vanaf dit voorjaar consequent de zeven competenties van de SBL tijdens functionerings- en beoordelingsgesprekken:

1. Inter-persoonlijk competent
2. Pedagogisch competent
3. Vakinhoudelijk en didactisch competent
4. Organisatorisch competent
5. Competent in het samenwerken met collega's
6. Competent in het samenwerken met de omgeving
7. Competent in reflectie en ontwikkeling

Uitwerking pedagogische competentie

De pedagogische competentie is als volgt uitgewerkt (een opsomming):

- pedagogische verantwoordelijkheid
- pedagogische kennis en vaardigheid
- veilige leeromgeving
- ontwikkelen tot een zelfstandig en verantwoordelijk persoon
- voor een hele klas of groep maar ook voor een individuele leerling
- professioneel en planmatig

Vanuit een geheel andere invalshoek wil ik nu die pedagogische competentie uitwerken. Kernvraag is:

- Wat is de rol en de positie van de leerkracht?
- Wat houdt die pedagogische competentie in de praktijk in?

De huidige trend is dat de leerkracht een minder centrale rol speelt in de klas. Zijn positie verschuift van onderwijzer naar ondersteuner!? Niet de centrale figuur meer die weet wat er moet gebeuren, maar nog slechts een bescheiden plaats in de ontwikkeling van kinderen. Zeker op scholen waar het nieuwe leren verregaand is ingevoerd is de leerkracht minder zichtbaar en schijnbaar dus minder bepalend. Of dat ook werkelijk zo is, betwijfel ik. Hierna volgend bepleit ik een heldere positie van de leerkracht, niet die van vroeger, niet degene die weet hoe alles in elkaar steekt. Wel iemand die zich bewust is van zijn voorbeeldrol, van zijn wezenlijke invloed. Want de leerkracht doet er toe!

Teveel nadruk op competenties zou doen vergeten dat we ook het karakter van kinderen vormen. Dat we – tegelijkertijd met onze competentieontwikkeling – ook groeien in ons karakter.

Wie wel groeit in karakter, maar zich minder richt op competentieontwikkeling, voelt zich vaak tekort schieten. Een burn-out ligt dan al gauw op de loer.

Omgekeerd: wie wel groeit in competentie, maar niet in karakter, kan aan zelfoverschatting ten onder gaan. De filosoof Romano Guardini zegt: *De macht van de mens wordt steeds groter, maar kan hij deze macht ook dragen met zijn ziel?*

Een gezonde ontwikkeling vraagt om een goede balans tussen karakter en competentie.

Pedagogisch kwintet

Wim ter Horst heeft zijn hele leven nagedacht over de plaats van de opvoeder. Hij heeft daar heel wat boeken over geschreven. Vandaag laat ik zijn metaforen langs komen en voeg daar mijn eigen, persoonlijke opvattingen aan toe. Hij benadert het kind op 5 niveaus, van buiten naar binnen, als de schillen van een ui.

- 1 De eerste schil heeft te maken met de fysieke kant van het kind. Het kind is fysisch: het kan vallen, het kan een been breken. De eerste taak van de opvoeder is dan ook: beschermen.
- 2 De tweede schil is organisch of vegetatief. Hier gaat het om leven, stofwisseling, groei, ontwikkeling. Als het met de organen niet goed gaat, gaat het met het kind niet goed. Daarom is verzorgen de tweede taak van de opvoeder.
- 3 De derde schil is die van het bewustzijn, van reflectie en gedrag. Gedrag dat kan worden beïnvloed, gemodificeerd. Hier hoort dan ook het overdragen van kennis en vaardigheden thuis.

- 4 De vierde schil heeft te maken met zelfbewustzijn. We geven betekenis aan de dingen. Ik en jij wordt wij. Hier is het werkwoord leiden.
- 5 De persoonskern: het hart. Dat is de vijfde schil. In het hart huizen de geheimen, daar is de plaats van het mysterie. Inwijden in het mysterie is de laatste rol.

Schatbewaarder

De opvoeder moet het kind beschermen en bewaren als een mythische schatbewaarder. Juwelen, parels, kronen, goud: allemaal kostbare dingen. Die schat moest bewaakt worden. Als je kinderen als een schat beschouwt zul je er alles aan doen hen te beschermen. Beschermen tegen de overkill aan prikkels en informatie. Tegen invloeden die niet goed voor ze zijn. Beschermen als ze gepest worden of heel angstig zijn.

Recent zag ik de film Napola, over een streng opleidingsinstituut van de SS in de Tweede Wereldoorlog. Die jongens werden streng, nee: wreed getraind in weerbaarheid. Een van de rekruten plaste nog wel eens in zijn bed van angst. Als straf moest hij in zijn blote kont met zijn matras buiten staan in de vrieskou. Dan zou hij het wel afleren. Zo dachten toen en denken nog veel opvoeders. Tegen zulke praktijken moeten kinderen beschermd worden!

Veiligheid voor alles: als kinderen thuis niet veilig zijn, niet beschermd worden door mishandeling en misbruik zul je ze als pedagoog moeten beschermen waar je kunt.

Kinderen moeten leren dat een ruzie niet het einde van de relatie hoeft te betekenen. En ervaren dat ruzie niet het einde van de liefde betekent. Echte liefde kun je niet verliezen. Ze moeten ook leren een einde aan een ruzie te maken door het uit te praten of – uiteindelijk – te vergeven.

Maar als het wel eindigt op verlies, door een scheiding. Hoe gedraag je je als opvoeder bij een scheiding, die voor kinderen heel bedreigend kan zijn. Ze komen in een loyaliteitsconflict: blijf ik bij mijn vader of bij mijn moeder. De constante factor in het leven van zo'n kind is dan soms alleen de school. *Ik heb het wel eens meegemaakt: het meisje dat met een bleek gezicht en o zo subassertief steeds bij mij komt. Verdriet, angst en pijn zijn in haar ogen te lezen. Ik vermoed incest, maar hoe ga je met dat vermoeden om? Hoe voorkom je dat het kind alles kwijtraakt wat nog maar enigszins vertrouwd is, ondanks het feit dat het zoveel pijn doet. Een politieagent, een vader, een zwemleraar of een priester die niet beschermt maar beschadigt? Al die verhalen over misbruik in de kerk en in het klooster zijn hartverscheurend. Wat doet zoiets met de integriteit van een kind. Beschermen moeten we ze.*

Tot slot: je kunt kinderen niet bewaren van de dood. Als die het leven van een kind binnenkomt, kun je soms niets anders dan er naast gaan zitten en zwijgen. *Het leed, de droefenis, de pijn, doen mij geloven er moet ontferming zijn, dicht Toon Hermans. Vraag is op dat moment: hoe sta jij tegenover het leed, de droefenis en de pijn. Voelt het kind de ruimte om verdriet te uiten en te delen?*

Bewaren als een schatbewaarder, de eerste rol.

Het meisje met de parel

Wat is het mooiste schilderij van Nederland? In 2006 konden de lezers van Trouw hierop reageren. Het werd dit schilderij: het Meisje met de parel van Johannes Vermeer uit 1658. Het verhaal gaat dat dit het zestienjarige dienstmeisje Griet is, een beeldschoon, protestants meisje dat een plek heeft veroverd binnen de katholieke familie. De kunstenaar raakt steeds meer gecharmeerd van haar schoonheid, en besluit haar te schilderen. Hij doet haar voor dit schilderij een parel in van zijn vrouw, een kostbaar sieraad.

In de bijbel lees ik een verhaal, een gelijkenis: het Koninkrijk der hemelen is gelijk aan een koopman, die schone parelen zoekt. Toen hij een kostbare parel gevonden had, ging hij heen en verkocht al wat hij had, en kocht die.

Die schat was dermate kostbaar, dat hij er alles voor over had. Subliem, als wij onze kinderen ook als zo kostbaar beschouwen! Zo voor ze instaan.

De tuinier

Voordat ik hier inhoudelijk op inga moet ik jullie vertellen dat ik opgegroeid ben in Den Haag, tussen het asfalt en de trams. Ik werd pas iets gewaar van de natuur toen we verhuisden naar Gorinchem, ik was toen net over naar 2 VWO en moest een herbarium maken. Gelukkig trof ik een klasgenoot die er wel iets van af wist, ik had zelfs geen idee waar ik al die planten en kruiden kon vinden. Nog steeds weet ik in mijn eigen tuin nauwelijks sierplanten van onkruid te onderscheiden.

Een collega van mij heeft een grote moestuin. Zomer en winter is hij daar te vinden. Hij houdt van buiten zijn, weet alles van zaaien en planten. En geniet van tijd tot tijd van de opbrengsten. Hij geniet van het zorgen voor ... Zo zorgt de opvoeder voor de kinderen. Opvoeden is tuinieren in de Kinder-
garten.

Als je tegemoet komt aan de levensbehoeften van kinderen bied je zekerheid. En niet altijd betekent tegemoetkomen aan ... alle wensen vervullen. Soms is het uit pedagogisch oogpunt beter niet direct aan de behoeften van een kind tegemoet te komen. Soms is het beter als er tijd zit tussen de eerste prikkel en de beloning. Want anders is er geen tijd voor groei, voor het uitbotten, voor de bloei. Met vitamine ABC: aandacht, bevestiging en complimenten laat je kinderen groeien.

Maar soms is snoeien ook hard nodig. En snoeien doet pijn. Soms meer voor de opvoeder dan voor het kind.

Bij tuinieren hoort ook het accepteren van wat er is. Sommige opvoeders zeggen pas dat ze van een kind houden als ze zich netjes gedragen, gehoorzaam zijn. Door zo'n houding ontnemen ze het kind een gevoel van geborgenheid. Want ze zijn altijd op hun hoede: doe ik wel wat ze van mij verwachten? Houden ze nog wel van me? Of moet ik nog beter mijn best doen?

Een tuin kost tijd. Veel tijd. En die is kostbaar. We zijn allemaal druk in ons hoofd, in onze agenda. Ook ik heb de tijd wel meegemaakt dat ik de spreekwoordelijke man was die op zondag het vlees kwam snijden. En dat is niet goed.

Er zijn twee woorden die de oorsprong vormen van ons woord tijd: Chronos en Kairos. Chronos is de kloktijd, de tijd die je af kunt lezen van het uurwerk. Chronos was de zoon van Ouranos, die – omdat hij bang was dat zijn kinderen hem van de troon zouden stoten – ze direct na de geboorte opat met huid en haar. Zo tiranniek kan Chronos zijn. De tijd vreet je op.

Kairos is de beleefde tijd: de tijd die we aanduiden als 'een leuke tijd'. Heb je een leuke tijd gehad? De oude Grieken gebruikten dit woord al om op deze manier 'fijne tijd' te benoemen. Het is natuurlijk een drogreden als we zeer spaarzame tijd voor onze kinderen benoemen als kwaliteitstijd. We noemen het kairos, maar het is feitelijk chronos, want we kijken om de 5 minuten op ons horloge om te zien of we niet weer aan het werk moeten.

Dan missen we soms net het gouden moment: het moment dat je kind de eerste stapjes zet, het eerste tandje doorbreekt, de eerste letters worden gelezen. Maar ook – als ze gaan puberen – missen we een stuk van hun ontwikkeling. En verbazen we ons erover dat ze later geen tijd voor ons hebben.

De olijfgaard

Deze foto maakte ik vorig jaar op Corfu, het eiland met de grootste dichtheid aan olijfbomen. Indrukwekkend oud soms, vol olijven die bijna volgroeid waren. In tijden van oorlog hakte de vijand vaak de olijfbomen om. Ze wisten dat het vele jaren zou duren eer er weer vrucht te zien was. Dat vroeg geduld, volharding, afhankelijkheid.

Een Bijbelverhaal in de woorden van Antoine Bodar: *In een wijngaard staat een vijgenboom. De eigenaar komt langs en stelt voor het derde achtereenvolgende jaar vast dat de vijgenboom geen vrucht brengt. Daarom draagt hij de gardenier op de boom om te hakken; want vruchteloos dient hij nergens toe en put alleen de grond uit. Maar de tuinman is het niet met de tuinbezitter eens. Hij immers werkt in de tuin waarvan hij de gewassen kent en verzorgt. Hij stelt voor de vijgenboom niet om te hakken maar extra te verzorgen door om de boom de grond om te spitten en daarop mest te brengen. Zo zou de boom volgend jaar vijgen kunnen dragen. Zo niet, dan kan hij altijd nog worden omgehakt.*

De eigenaar wil de boom omhakken maar de tuinman wil die beschermen. De gardenier spreekt ten beste bij de heer voor de boom. Hij is zijn verdediger en voorspreker, ook al moet hij de bijzondere verzorging van de boom op zich nemen die hem extra werk zal geven. Hij bemiddelt tussen eigenaar en boom. Hij zal de vijgenboom bejegenen en koesteren in geduld en volharding. Hij is de middelaar.

Tot zover Bodar. Ik zie wel enige gelijkenis met de rol van leerkracht. Bemiddelen tussen je leerlingen enerzijds en de systemen, de eisen, de voorwaarden anderzijds. En je kiest ten principale voor het kind.

De herder

De derde rol in het pedagogisch kwintet is die van herder. Een herder heeft een pastorale taak: hij zoekt weide voor zijn schapen. Primair is het zijn verantwoordelijkheid veiligheid en geborgenheid te bieden, woorden die door dit hele verhaal een niet onbelangrijke rol spelen. Tegelijkertijd is de herder steeds op weg en zijn de schapen ook in beweging. Ze ruiken, zien, horen, voelen en proeven. Ze ervaren aan den lijve wat het is om buiten te zijn, om zelf rond te scharrelen op zoek naar eten. Echter ze kunnen niet zonder de herder, daarvoor zijn ze nog te hulpeloos, daarvoor hebben ze nog te weinig ervaring. De herder hanteert zowel liefde als discipline: soms is het nodig een steentje of een kluit aarde naar een schaap te slingeren dat te ver weg loopt.

De herder is ook een leraar: hij laat zien wat eetbaar is en wat niet. Hij beschermt de schapen voor giftige kruiden en waarschuwt voor de afgrond. Hij brengt kennis over, kennis die geïnternaliseerd moet worden, parate kennis. Door toegepaste kennis ontstaat gewoontevorming, discipline. Een zeker automatisme in reacties kan een hoop tijd schelen. Wie telkens moet nadenken voor hij iets onderneemt komt tijd te kort.

Het is in deze rol dat de leerkracht zich kan afvragen: wat is nu kennis die een leven lang mee moet en wat kan er ook extern blijven in het digitale geheugen? Als je bij elke vraag moet zeggen, dat google ik even, kom je op enig moment je zelf wel tegen.

Het is Fernando Savater die poneert: niet meer 'kennis is macht'. Maar wel: 'kennis maakt vrij'. Wie 'weet' kan zich handhaven wie niet weet voelt zich geregeld ongelukkig omdat hij niet weet hoe zich te gedragen. Kennis maakt vrij, wil zeggen dat je onafhankelijk kunt zijn. Dat je niet je oren hoeft te laten hangen naar de massa, maar dat je eigenzinnig kunt en ook durft te zijn omdat je weet!

Ja, kinderen moeten zich verantwoordelijk weten voor hun eigen leren. En nee, dat gaat niet vanzelf. Of kinderen dat kunnen hangt voor een niet onbelangrijk deel af van hun persoonlijkheid. Dan bedoel ik niet alleen nature of nurture, maar ook hun karakter, hun hele wezen. Niet iedereen wil zelfstandig zijn, niet iedereen vaart wel bij vrijheid. Er zijn er ook die van nature en vanwege hun persoonlijkheid veel langer behoefte hebben aan sturing, aan steun, aan controle. Anders voelen ze zich niet veilig. In die zin ben ik soms bang dat de ideologie overheerst en niet de behoefte van het kind. Het is een misvatting dat het nieuwe leren voor elk kind de gouden vorm is.

Savater: het eerste dat wij op school leren, en zouden moeten leren, is nu juist dat wij niet ons hele leven met spelen kunnen vullen. Het spel en alles wat spelenderwijs tot ons komt leren wij op eigen kracht of van vriendjes; we gaan naar school om datgene te leren dat niet elders wordt onderwezen.

Een paar jaar geleden werkte ik mee aan een pedagogische studiedag op een Belgische technische school. De kernwoorden waren pedagogiek en kwaliteit. Ik vroeg hun wat zij onder kwaliteit verstonden. De directeur gaf een voorbeeld: *als jongens houtbewerking krijgen moeten ze leren een kubus te maken. Een ruw stuk hout krijgen zij en gereedschap. Als ze klaar zijn komt de schuifmaat er bij en als er meer dan een vijf millimeter afwijking in zit gaat het werkstuk in de bak met houtafval en krijgen ze opnieuw een ruw stuk hout. Met een kubus bedoelen we ook een kubus. Zo leren wij hun kwaliteit te leveren.*

Deze aanpak zal ons niet allemaal aanspreken. Wij gaan vaak akkoord met een benadering van het model. Het gaat om de gedachte, of ze het begrepen hebben. Maar heldere regels verlammen niet, ze geven juist vrijheid; geven kinderen verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van hun leren en werken. Kinderen hebben van tijd tot tijd – naast bemoediging – correctie nodig. Dat maakt het kind meer alert, daardoor leert het geduld, leert het zich voegen als dat nodig is. Het meest leren ze van de opvoeders als die het hun voordoen. En wees niet bang voor dwang: in bepaalde situaties kan het niet zonder.

Kinderen mogen weten dat ze tot een gemeenschap behoren die groter is dan zij zelf. Het zijn niet alleen individuen die op een hoogst individuele wijze door het leven gaan met hun persoonlijk leerplan. Ze zijn een schakel in een keten van de geschiedenis, van hun familie, van hun jaargroep. Ja, zeker wel uniek en onvervangbaar, maar ook deel van een geheel. Waarvoor ze in gezamenlijkheid verantwoordelijk zijn.

Fernando Savater benadrukt dat juist in deze tijd, waarin sprake is van het verdampende gezin, behoefte is aan een heldere pedagogiek. In zijn visie willen ouders en andere volwassenen zo graag jong blijven dat kinderen zich niet aan echte volwassenen kunnen spiegelen. Er is – zegt hij – een tendens om luid te roepen om gezag van de school, de staat, de rechtspraak, maar weigert men zelf gezag uit te oefenen in huis. *Het loslaten van gezag (thuis) bereidt het kind niet voor op een van verantwoordelijkheidsbesef vervulde vrijheid maar op een soort grillige onzekerheid die zich gaande weg gaat verschansen in collectieve vormen van autoritarisme.*

Zijn stelling is dat een zekere vrees die altijd onder de gehoorzaamheid lag verdwenen is. Op je beurt wachten, op tijd thuis zijn, een ander voor laten gaan: het zijn gedragingen die feitelijk gebaseerd zijn op een zekere angst voor straf, afwijzing, correctie. En dat is juist goed! Daarmee leert het kind rekening houden met de ander, met zijn omgeving.

Voorheen, zegt Savater, werd de cocktail van zelfbeheersing en discipline, die feitelijk vooraf moet gaan aan het eigenlijke onderwijs, thuis bijgebracht. Nu is het meer en meer de taak van de school geworden kinderen normbesef bij te brengen.

De laatste tijd hebben onze scholen te maken met grensoverschrijdend gedrag van ouders. Ouders die opkomen voor hun kind. Zelf zijn ze vaak al product van een opvoeding die zelfbeheersing en discipline minder hoog in het vaandel hadden staan. Het is wat mij betreft tijd voor een heldere lijn in oudercommunicatie.

Herder met schapen

In het Rijksmuseum hangt dit prachtige schilderij van Van Assendelft. Hij schilderde dit in 1945, op de grens van oorlog en vrede. Het doet me denken aan de weergalozes gelijkenis van de goede herder. Op de meeste scholen wel bekend. Doorgaans vertelt de juf het zo: er was eens een herder. Die had 100 schapen. 's Avonds, toen hij ze naar de schaapskooi leidde, telde hij ze bij de deur van de stal. 1, 2, 3 ... 97, 98, 99 ... Help, waar is 100? Hij sloot de kooi en haastte zich het ene schaap te zoeken.

Wie goed leest, weet dat er iets anders staat. Er is in het oorspronkelijke verhaal geen sprake van een stal of schaapskooi. Er staat:

Als iemand van u honderd schapen heeft waarvan er één verloren is geraakt, laat hij dan niet de negennegentig andere in de woestijn achter om naar het verdwaalde dier op zoek te gaan tot hij het gevonden heeft? En als hij het gevonden heeft, legt hij het vol vreugde op zijn schouders en gaat hij naar huis. Daar roept hij zijn vrienden en burens bijeen en zegt tegen hen: "Deel in mijn vreugde, want ik heb het schaap gevonden dat verdwaald was".

Niks stal, niks deur dicht, niks bescherming. Een beetje herder vertrouwt erop dat zijn schapen elkaar wel in de gaten houden. Dat ze zelfstandig genoeg zijn om niet collectief te verdwalen. Dat de ouders en wijzen onder hen de kleintjes zullen beschermen.

Voor mij is deze gelijkenis een prachtige metafoor voor het bijbrengen van verantwoordelijkheid, het opvoeden tot zelfstandigheid. Geen mierzoete verhaaltjes voor bij de open haard, geen betuttelende voogdij, maar wijsheid, inschattingsvermogen, vertrouwen in de competenties van de schapen. Dit verhaal leert mij relativeren. Leert mij niet op de voorgrond te willen treden en me overal mee te bemoeien. Geen sprookje dit verhaal, maar levensles.

De gids

We komen bij de vierde rol, de gids. Kinderen moeten geleid worden. Want ze zitten vol met vragen waarop wij – die een paar jaar meer levenservaring en ook kennis hebben – proberen te antwoorden. Kleine kinderen vragen: izda? Wat is dat? En ze wijzen van het een naar het ander. En we vertellen, we leggen uit, we wijzen een weg. Maar dat is uiteraard geen eenrichtingverkeer, het is een dialoog. We stellen wedervragen. Kinderen komen tot het besef dat ze niet alleen op de wereld zijn. Ik en jij worden tot wij. Er zijn mensen en er zijn dingen. Wij en dat. De wereld krijgt betekenis: langzamerhand ontdekken we hun geheimen. We leggen onze symbolen en rituelen uit. Vertellen waarom we onze feesten vieren, waarom we het belangrijk vinden dat ze zich aanpassen en toch zichzelf blijven. We leren ze tolerantie voor alles wat anders is.

De gids leidt de kinderen door het leven. Brengt ze van bewustzijn naar zelfbewustzijn. En beschermen ze door soms dingen ze verbieden, door ze te corrigeren, om ze te behoeden voor enge en erge dingen die op hun weg komen. En ze leren van hun fouten, want, zeggen goede gidsen, ervaring is de optelsom van gemaakte fouten.

Dan komt er een moment dat de gids ze los laat. Langzamerhand loopt hij niet meer voorop maar raakt bewust in de achterhoede. Als hij zijn werk goed heeft gedaan weten kinderen nu dat ze begrip

moeten opbrengen voor de ander en tegelijk willen ze ook begrepen worden. Weten ze dat ze verschillend zijn en toch zo vaak weer hetzelfde. Loslaten betekent de relatie anders duiden, meer op afstand, letterlijk en figuurlijk. Betekent een stukje autonomie, meer en meer onafhankelijk van de gids. Ze gaan zelfstandig hun weg, kennen de regels, onderkennen de gevaren. En weten dat ze startbekwaam zijn, competent in de basis. Nu gaat het grote avontuur echt beginnen.

De vraag is, zijn ze nu voldoende toegerust om met al die verschillende belangen en al die diversiteit in de maatschappij om te gaan?

Toen hij in 2005 in Utrecht aantrad als hoogleraar pedagogiek sprak Micha de Winter zijn oratie uit onder de titel *Democratieopvoeding versus de code van de straat*. Hij stelt dat democratisch gedrag niet is aangeboren en daarom structureel onderhoud nodig heeft.

De filosofe Martha Nussbaum zegt dat elke vorm van onderwijs bij leerlingen het vermogen moet cultiveren om zich te kunnen inleven in de ervaringen (inclusief de ellende) van anderen. Ik ben het helemaal met haar eens, zegt De Winter, in een democratie is dat een broodnodige kerncompetentie. De belangrijkste vraag is of onze huidige onderwijs- en socialisatiecontexten zich daarvoor eigenlijk wel lenen.

Want hoe moet je witte kinderen uit Tuindorp nou leren om zich te verplaatsen in de Marokkaanse kinderen uit Overvecht, als ze elkaar vrijwel niet tegenkomen? Waar organiseren wij leerzame contexten, waarin opgeschoten Lonsdalers en Turkse jongeren hun overigens zeer vergelijkbare problemen te lijf kunnen gaan, in plaats van elkaar? Het is tot dusverre nauwelijks een onderwerp waar het jeugdbeleid zich druk over lijkt te maken.

En tot slot wat mij betreft de hamvraag: hoe leer je kinderen eigenlijk tolerant te zijn? Tegenkrachten en tegenvoorbeelden zijn er immers genoeg in de samenleving, in de media, de politiek, op straat. Mijn hypothese is dat je dat eigenlijk alleen maar kunt bereiken via het scheppen van situaties waarin tolerant gedrag voor kinderen een aantrekkelijk perspectief vormt, of zo u wilt, winst oplevert.

Als dictaturen situaties kunnen scheppen die ervoor zorgen dat zelfs kinderen kunnen veranderen in onverdraagzame en meedogenloze wezens, dan moeten democratieën er omgekeerd toch wel in kunnen slagen een pedagogische infrastructuur te ontwikkelen die verdraagzaamheid, solidariteit en democratische gezindheid cultiveert en mogelijk maakt.

Einde citaat Micha de Winter.

Mijn vraag is: wie leert dit de kinderen? Wie maakt ze niet alleen streetwise maar ook lifewise?

Emmaüsgangers

Om die laatste vraag te beantwoorden kom ik uit bij dit schilderij. Een schitterende prent in de Benedictijner abdij Kornelimünster (in de buurt van Aachen). Misschien ken je het verhaal van de Emmausgangers. Na de kruisiging van Jezus lopen twee van zijn vrienden van Jeruzalem naar huis. Ze zijn in een diep gesprek verwickeld. Opeens zien ze een medewandelaar. Die raakt geïnteresseerd in het gesprek en stelt vragen. Omdat het bijna avond is, nodigen ze hem uit voor de maaltijd. En tijdens de maaltijd ervaren ze opeens dat het niet zomaar iemand is, maar dat het Jezus is in hoogsteigen persoon. Hij is niet dood, hij leeft! En met die constatering is hij ook weer verdwenen, net zo mysterieus als hij gekomen is.

En dit schilderij vind ik meesterlijk, omdat hij er wel is en ook weer niet. Hij is er als je hem nodig hebt. En als je het alleen wel weer kunt lijkt hij verdwenen. Net als een goede gids. Zodra je zelf je

weg weet, heb je geen gids meer nodig. Alleen met dit verschil, dat deze gids niet verdwenen is, maar op de achtergrond zijn rol blijft spelen, ook al zie je hem niet.

De priester

En deze constatering brengt me bij de rol van priester, dat is de laatste opdracht van de pedagoog. De eeuwen her zijn er verhalen verteld over mensen die op hun zoektocht ergens een priester of een andere mythische figuur tegenkomen. Ze moeten ergens doorheen, of iets achterlaten. Of er is een geheimenis waarin ze ingewijd worden.

Zo is de laatste rol, die van priester, ook een mythische. De priester wijdt in in geheimen. En geheimen hebben te maken met het hart. Soms begrijp je met het verstand, ervaar je door te doen, maar versta je pas met het hart. Voorbij alle zintuigen, voorbij elke ervaring, elke competentie, alle kennis komt het verstaan met het hart. Ervaring wordt daar beleving. En die laat zich niet organiseren. Dat gebeurt in een gouden moment, tijdens een zonnestraal door de wolken, op het moment dat een kind door heeft hoe die ingewikkelde som in elkaar zit.

Ik liep eens op een zonnige dag op het kleuterplein. Kinderen krioelden door elkaar. Opeens viel mijn oog op een klein jongetje dat net zijn schaduw had ontdekt. Hij stapte er op, draaide rond, keek verbaasd dat zijn schaduw er nog was, probeerde hem te pakken met zijn handen. Schitterend. Een gouden moment. Een bijna mythische ervaring. Het kind werd ingewijd in een geheim.

Het is maar een kleine stap naar de ervaring van de joodse dichter die God ervaart als zijn schaduw: Hem raak je nooit kwijt.

Bij het hart horen ook verhalen die voorbij de horizon reiken. Niet alleen kennis en vaardigheden maar inleiden in betekenissen. Het is oog hebben voor alles wat we niet zien. Het is vragen naar de zin van het leven, de betekenis van de dood. Dat lukt alleen als we als een priester zelf tijd en ruimte vrijmaken om daarover na te denken. Om onze eigen waarden te verpersoonlijken, dat we echt zijn en authentiek. Waarden kun je niet overdragen, die kun je alleen voorleven.

Het vraagt van ons dat we zelf toekomstperspectief hebben en daarin ook kinderen meenemen. Het vraagt toewijding van ons, toewijding aan het leven, toewijding aan ons vak, toewijding aan de kinderen die ons zijn toevertrouwd.

In toenemende mate constateert justitie dat criminelen steeds jonger worden en dat ze steeds minder normbesef hebben. Gewetensontwikkeling is soms helemaal achter gebleven. Spijt kennen ze niet, laat staan berouw. Het is hun niet geleerd. Dan blijkt dat je wel kunt proberen gedrag te modificeren, maar als er geen wilsbeslissing aan ten grondslag ligt, geen keuze met het hart, blijkt het een bodemloze put.

Vanuit het hart zijn de oorsprongen des levens: waar het hart vol van is loopt de mond van over. Geheimen vinden hun oorsprong in het hart. Wie het hart van kinderen niet bereikt, zal nooit echt contact ervaren.

Je houding en je reactie op fundamentele vragen zullen bepaald worden door het antwoord op vragen als: wat is je eigen zelfbeeld? Hoe zie je jezelf: als uniek, als onmachtig, als vrij of als slaaf van gewoonten. Wat is je wereldbeeld: een kans voor je eigen ontwikkeling, een bedreiging. En last but not least: wat is je godsbeeld? Ben je een ietsist: er is wel iets daar boven, maar ik weet niet precies wat? Ben je nihilist: geloven heeft geen zin, want er is niks meer dan dat wat we met onze zintuigen ervaren.

Het is de vraag die Jan Rot in een aria laat zingen in de Nederlandstalige Mattheus Passion: *Schiep God ons, of zou het toch andersom zijn? Roept God ons of horen wij hoe hij zwijgt?*

Je antwoord op dit soort vragen kleurt je omgang met je kinderen!

Er zijn meer priesters

Inwijden in de geheimen van het leven vraagt misschien wel geloof. Geloof dat er meer is dan er is. Dat het leven zin heeft en een doel. Dat dood niet dood betekent maar leven.

Dit zijn vragen die alle competenties overstijgen. Antwoorden die onafhankelijk van je pedagogische profiel beantwoord kunnen worden. Zeker als kinderen er om vragen.

Nee, je hoeft geen priester te worden om er een te zijn. En je hoeft niet naar een echte priester als je levensvragen hebt, al zijn er wel heel wijze bij, zoals deze: Anselm Grün. Soms vind je zo'n wijze dichtbij huis: een collega, de buurman, een kind misschien. Daar leer je van, daar word je wijzer van. Dat

geeft het leven weer zin.

TOT SLOT

Mester, war hedde gij eigenlijk vor gelerd? vraagt Wouthilde. Als het me nu zou worden gevraagd zou ik antwoorden: Wouthilde, ik heb geleerd te bewaren als een schatbewaarder, te verzorgen als een tuinier, over te dragen als een herder, te leiden als een gids en ook nog in te wijden als een priester. Ik heb geleerd een professional te zijn.

Dankjewel voor je vraag!

Toon Geluk, 24 maart 2010

Geraadpleegde literatuur:

Donders, P. (2005). *De authentieke leider*. Serie: gezond leiderschap, deel 1. Hoornaar: Gideon

Grün, A. (2003). *Spiritualiteit voor managers*. Kampen: Ten Have.

Horst, W. ter. (1996) *Wijs me de weg!* Kok: Kampen. Uitgaande van de scheppingsgedachte ontwikkelt hij een 'pedagogisch kwintet': beschermen, verzorgen, overdragen (van kennis en vaardigheden), inleiden (in betekenissen) en inwijden (in geheimen)

Savater, F. (2001) *De waarde van opvoeden*. Bijleveld: Utrecht. Ondertitel: filosofie van onderwijs en opvoeding.

Windmuller, I.M.H.; Ros, A.A.; Vermeulen, M.J.M. (2008). *Professionele ontwikkeling van leraren basisonderwijs*. Eindhoven: Fontys Pabo.

Winter, M. de (2005). Democratieopvoeding versus de code van de straat. In M. de Winter, R. Janssens & T. Schillemans. *Opvoeding en democratie*. Amsterdam: SWP.